

de tulp in Europa zijn weg. Eerst was Vlaanderen het belangrijkste centrum van de tulpenkwekerij. De route die de tulp in Europa aflegde, is vervolgens voor een deel te verklaren aan de hand van tochten die verschillende bevolkingsgroepen maakten op de vlucht vanwege hun godsdienstige overtuiging. De eerste boeken waarin de tulp verscheen, waren kruidenboeken. Pas later speelde de schoonheid van de tulp een belangrijker rol en werd deze bloem slechts in 'ornamentele termen' beschreven, waarbij vooral de ronde en bekervormige vormen en contrasterende kleuren werden gewaardeerd.

De 'tulpengekte' die van 1634 tot 1637 in Holland woedde, heeft historici en economen eeuwenlang voor een raadsel gesteld. Een enkele tulpenbol kon een bedrag gelijk aan een peperduur grachtenhuis in Amsterdam opbrengen! Ook nu nog valt het moeilijk te begrijpen. Een belangrijke rol speelde de overweging dat de tulp zo kostbaar werd omdat hij zo mysterieus was. Wat de tulp zo geliefd maakte, was zijn 'breking'. Dat wil zeggen dat de rode tulp in de volgende lente in een geheel andere gedaante kon opbloeien: met geveerde bloembladen en wit met donkerrood gestreept in grillige patronen. Pas aan het eind van de jaren twintig van de twintigste eeuw was bekend dat dit werd veroorzaakt door een door bladluizen overgebracht virus! Gebroken tulpen waren gewilde bloemen, die bovendien zwakker geworden minder bijbollen produceerden en vervolgens schaarser wordend weer meer oprachten. Het ging mis toen lieden van allerlei slag snel rijk wilden worden door de tulp. De handel stortte in het najaar van 1637 volledig in, toen er meer verkopers dan kopers voorde tulpenbollen bleken te zijn.

Pavord bespreekt vele facetten van de 'tulpomanie' met behulp van uiteenlopend bronnenmateriaal waaronder schilderijen, gedichten, spotprenten, kunsthistorische en economische analyses. Op de vraag waarom de tulpengekte nu juist in Holland toesloeg, geeft zij drie suggesties. Ten eerste dat men in Holland mogelijk door de pestepidemie, waarna de lonen hoger waren geworden, meer geld had te besteden. Ten tweede dat Amsterdam zich tot een belangrijk handelscentrum ontwikkelde met een goederen-termijnmarkt en een handelsbeurs, die het mogelijk maakten niet slechts in goederen te handelen maar ook te speculeren. En tenslotte de mogelijkheid dat men na de Dertigjarige Oorlog en de pest zich dermate opgelucht voelde, dat men zich volledig in de tulpenhandel verloor.

Of is er meer? Aan de basis van alle tulpenkwesties ligt het feit 'dat we de tulp nu eenmaal' mooi vinden. Uit het boek spreekt dan ook Pavords liefde voor de tulp. Het boek bevat vele illustraties van tegelwerken, stoffen en bladzijden van manuscripten. De gedetailleerde beschrijvingen van tachtig wilde tulpensoorten en honderd tuinvariëteiten in het tweede deel van het boek tenslotte zorgen er niet alleen voor dat we met dit boek in het bezit zijn van een compleet naslagwerk, maar ook dat we door Pavord leren kijken naar de schoonheid van de tulp.

Annemieke van der Velden

W. A. J. Munier, *Het simultaneum in de landen van Overmaas. Een uniek instituut in de Nederlandse kerkgeschiedenis (1632-1878)* (Maaslandse monografieën LXI; Leeuwarden: Eisma, 1998, xxvi + 367 blz., ISBN 90 74252 72 9).

Religieuze tolerantie mag een veelgeroemde factor in de Nederlandse geschiedenis zijn, zij kende lange tijd nauwe grenzen. En wanneer tussen twee geloven op één kussen de duivel slaapt, zoals een oude zegswijze luidt, dan moeten twee geloven in één kerk zeker nog veel erger zijn. 'Men dient Godt en den helsen duijvel in eene ende deselve kercke', fulmineerde

dan ook de classis van Maastricht en de landen van Overmaas in 1687. Toch heeft het unieke verschijnsel dat protestants en katholiek in hetzelfde gebouw kerkten, het in de Staatse partages van de landen van Overmaas (in het huidige Zuid-Limburg) lang volgehouden. Maar dit simultaneum was geen vrije keuze en het ging daarom gepaard met onophoudelijke wrijvingen en problemen tussen de grotendeels rooms-katholieke bevolking en een (meestal minieme) protestantse minderheid, die het Staatse gezag achter zich wist. Het gebruik van hetzelfde gebouw voor de eredienst eiste een verfijnde reglementering, die de betrokken groepen voortdurend trachten te ontduiken of in hun voordeel bij te buigen.

Terecht meent Munier dat een dergelijke situatie de confessionele relaties op een bijzondere manier kan blootleggen. Het boek gaat hierin overigens veel verder dan de titel doet vermoeden. De auteur behandelt niet alleen de praktijk van het simultaneum als zodanig, maar bespreekt ook nauwgezet de ingewikkelde staatkundige geschiedenis en achtergronden van deze lappendeken van soevereiniteiten gedurende de zeventiende en achttiende eeuw, en de weinig succesvolle pogingen om op Staats grondgebied de gereformeerde religie ingang te doen vinden. We vernemen veel over de benoeming van predikanten, het reilen en zeilen van hun minieme gemeenten met vaak slechts enkele leden, de tegenstand die zij van de katholieke clerus en de bevolking ondervonden met geregeld knetterende ruzies als gevolg, hun bemoeienissen met onderwijs en huwelijksluiting en de onophoudelijke pogingen van de predikanten om Den Haag te laten optreden tegen een scala van paapse stoutigheden en de kerken te laten sluiten voor de af godsdienst van de 'broodgod'. Dit alles tot in (vaak smakelijke en komische) details. Of het resultaat van harder optreden beter zou zijn geweest valt, gezien het voorbeeld van Staats-Brabant, te betwijfelen. In beide gebieden had de contra-reformatie meerdere generaties lang met succes op de bevolking kunnen inwerken. Een vergelijking tussen Brabant en de landen van Overmaas wordt door Munier overigens op diverse plaatsen getrokken, maar zonder dat het hem tot duidelijke conclusies brengt. Het is hem vooral te doen om een feitelijke beschrijving van de gebeurtenissen. Dat is jammer, want hij heeft daarvoor grote hoeveelheden archiefmateriaal doorgeploegd en interessante bijzonderheden boven water gehaald. Met een duidelijker vraagstelling, bijvoorbeeld naar de wederzijdse strategieën in het confessionaliseringsoffensief, had hij ons een boeiende oorlogscorrespondentie van het religieuze front kunnen bieden. Nu moeten we zijn werk vooral beschouwen en gebruiken als een vorm van documentatie of micro-historische bronontsluiting. Als zodanig kan het uitstekend van pas komen bij godsdienst-, cultuur- en sociaal-historisch onderzoek van uiteenlopend karakter.

Wat de onderzoeker chronologisch precies in het boek mag verwachten, wordt uit titel en inleiding overigens onvoldoende duidelijk. Zoals al opgemerkt heeft de inhoud minstens evenveel betrekking op de confessionele relaties in het algemeen als op het simultaneum als zodanig. Het jaartal 1878 op het titelblad (op zichzelf al wat raadselachtig omdat de auteur zelf meldt dat het laatste geval in 1858 verdween) wekt verwachtingen die niet worden ingelost. In de inleiding wordt dit al teruggebracht tot 1795, met de belofte van een tweede deel dat de na-Staatse periode zal betreffen. Uit de inhoudsopgave blijkt echter dat de jaren 1632-1700 ruim 90% van het boek vullen, terwijl de achttiende eeuw met een 'epiloog' wordt afgescheept. Het ontbreken van een index op geografische en persoonsnamen kan hopelijk in het aangekondigde vervolgdeel worden rechtgezet.

C. Horstmeier, e. a., ed., *Around Peter the Great. Three centuries of Russian-Dutch relations* (Baltic studies IV; Groningen: Instituut voor Noord- en Oosteuropese studies, 1997, 190 blz., ISBN 90 73432 04 9); E. Waegmans, *Russia and the Low Countries in the eighteenth century* (Groningen: Instituut voor Noord- en Oosteuropese studies, 1998, 340 blz., f60,-, ISBN 90 73432 05 7); P. Kooij, ed., *Where the twain meet. Dutch and Russian regional development in a comparative perspective 1800-1917* (Historia agriculture XXVIII; Groningen, Wageningen, Nederlands agronomisch historisch instituut, 1998, 228 blz., ISBN 90 367 0948 2).

1997 was een topjaar voor Nederlandse Russofielen. Het 300-jarig jubileum van het bezoek van de Russische tsaar Peter 'de Grote' aan Nederland was aanleiding voor grootse festiviteiten. Symposia, publicaties, uitwisselingen tussen universiteiten en verscheidene grote tentoonstellingen in beide landen luisterden het jaar op.

Het is niet verwonderlijk dat de komst van het 'Grote gezantschap' van Peter I na 300 jaar nog zo uitgebreid werd belicht. 'Peter de Grote en Holland' is een veelvuldig onderzocht thema, zowel in Nederland als in Rusland. Wellicht niet geheel ten onrechte beschouwt Nederland zich als de bakermat van de meer op het westen gerichte Russische cultuur. Nederlandse historici lijken een beetje trots te zijn op de grenzeloze liefde die Peter de Grote voor Holland opvatte en benadrukken het 'speciale karakter' van de daaruit voortvloeiende relatie tussen de twee landen. Ook de Russen zijn meestal niet te beroerd om Nederland als een van de belangrijkste bronnen van de westerse hervormingen in hun land aan te wijzen.

Around Peter the Great en *Russia and the Low Countries in the eighteenth century*, gepubliceerd tijdens en vlak na het Peter de Grote jaar, belichten deze bijzondere band. De bundels zijn de nieuwste uitgaven in de serie 'Baltic studies' van het Instituut voor Noord- en Oosteuropese studies in Groningen, die nu in totaal maar liefst vijf boeken telt die het Nederlands-Russische thema raken.

Het onderwerp en zelfs de redactie van de bundels overlappen elkaar deels, maar de uitgaven verschillen sterk van karakter. *Around Peter the Great* is een neerslag van twee symposia die in oktober 1996 in Nederland en mei 1997 in Moskou werden gehouden. Het gaat om een mooie verzameling stukken, die een gevarieerde kijk bieden op de geschiedenis van de Russisch-Nederlandse betrekkingen. (De enige, relatief recent verschenen, bundel die een even veelzijdig beeld geeft, is eveneens een uitgave van Baltic studies: J. Braets, ed., *Russians and Dutchmen* (Groningen, 1993)). Het aardige van *Around Peter the Great* is dat het een tijdvak van drie eeuwen bestrijkt en zich niet, zoals veel uitgaven alleen op de voor Rusland cruciale tijd rond de hervormingen van Peter I concentreert.

Een goed beeld van de betrekkingen door de eeuwen heen krijgt de lezer echter niet. Ook is de bundel door de verscheidenheid aan onderwerpen en de vele korte artikelen (19 in 183 bladzijden) geen diepgaande studie van de wederzijdse relaties. Daarvoor is de keuze van de onderwerpen te willekeurig. De artikelen die men onderde 'thema-kopjes' vindt, zijn als geheel vaak weinig representatief voor het onderwerp. Onder het kopje 'Politiek en diplomatie' staan twee artikelen over de CPN, een stuk omtrent de briefwisseling tussen de latere Willem II en de Russische tsaar Nicolaas I ten tijde van de Belgische opstand in 1830 en een curieus artikel over een officieuze Nederlandse gezant in de stad Tomsk ten tijde van de Russische revolutie. In het hoofdstuk 'Economics and demography' zijn voornamelijk artikelen over de handel in de tijd van Peter de Grote opgenomen.

Maar deze 'zwaktes' zijn tegelijkertijd ook de sterke punten van de uitgave. De verscheidenheid aan onderwerpen en tijdvakken biedt veel afwisselende beelden, en de lezer wordt in de korte artikelen niet geplaagd door gedetailleerde verhandelingen. Daardoor blijft het geheel goed